חוברת מורה · יחידה 4: יהודים בעת החדשה · חלק ב׳

היסטוריה בסרטונים – 3 מערכי שיעור מלאים לסרטונים, עם תשובות, מחוונים והתאמות

מהדורה למורה – עם תשובות **45 דק׳ לכל שיעור**

יצרה: רוית ראש בן ישי

תוכן החוברת

1. **תורה וחוכמה: תנועת ההשכלה באירופה** – ❓ האם אפשר לשלב חוכמת העולם עם נאמנות לתורה – ואיזה מחיר שילמו מי שניסו?
   הסרטון: גם תלמיד חכם וגם מדען? זה אפשרי? 🤔 – השכלה ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות 🎬 · youtube.com/watch?v=Gq8tJVmc0JE
2. **מפריז לצנעא: השכלה בארצות האסלאם** – ❓ כיצד הגיעו רעיונות ההשכלה ליהודי ארצות האסלאם, ומדוע התקבלו בדרכים שונות?
   הסרטון: מורה מפריז, רב מצנעא? 📚🌍 – השכלה בארצות האסלאם ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות · youtube.com/watch?v=wYZfSbcE55I
3. **שלושה אחים, שלוש דרכים** – ❓ כיצד הגיבו זרמים שונים ביהדות לאתגרי האמנציפציה וההשכלה – ומה בכל זאת נשאר משותף?
   הסרטון: שלושה אחים, שלושה בתי כנסת 🏙️🏙️🏙️ – זרמים ביהדות ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות · youtube.com/watch?v=t8UIyIa4c2c

דפי הצפייה לתלמידים נמצאים בקבצים נפרדים (PDF ו־Word) – אחד לכל סרטון.

20. תורה וחוכמה: תנועת ההשכלה באירופה

? האם אפשר לשלב חוכמת העולם עם נאמנות לתורה – ואיזה מחיר שילמו מי שניסו? · הסרטון: גם תלמיד חכם וגם מדען? זה אפשרי? 🤔 – השכלה ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות 🎬

מהדורה למורה

הסרטון שואל אם יהודי יכול ללמוד פילוסופיה, מדעים ושפות ולהישאר נאמן לתורה. הוא מזכיר שחכמי ישראל כמו רס״ג והרמב״ם עסקו בחוכמות, והגאון מווילנה עודד לימוד מתמטיקה, אך בקהילות אירופה רווח החשש מפגיעה באמונה. בעקבות הנאורות, עוד לפני האמנציפציה, קמה תנועת ההשכלה ובמרכזה משה מנדלסון – שומר מצוות שלמד פילוסופיה ומדעים, תמך בהפרדת סמכות הכפייה הדתית מן המדינה ותרגם את התורה לגרמנית עם פירוש ('הביאור'). ממשיכיו הוציאו את 'המאסף' בעברית, עודדו מעבר משפת היידיש לשפת המדינה ולמקצועות יצרניים, והקימו בתי ספר עם לימודי חול ובתי ספר לבנות. הסרטון מסיים במחיר: חלק מהמשכילים התרחקו מהעברית ומשמירת המצוות, ואף המירו את דתם.

🎯 מטרות

- התלמידים יסבירו את הגורמים לצמיחת תנועת ההשכלה במערב אירופה
- התלמידים יציגו את רעיונותיו ומפעליו של משה מנדלסון וינתחו מקור המבוסס על רעיונותיו
- התלמידים יציינו את דרכי הפעולה של המשכילים ואת השפעותיהם
- התלמידים ידונו בשאלת השילוב בין לימודי קודש ללימודי חול לאור המסורת היהודית

🔑 מושגים

השכלה (הסקלה)	תנועה רעיונית־חברתית יהודית שקמה בגרמניה במחצית השנייה של המאה ה־18 בהשפעת הנאורות, ושאפה לשלב השכלה כללית, שפת המדינה ומקצועות יצרניים בחיי היהודים.
משכילים	אנשי תנועת ההשכלה, שפעלו בכתיבה, בחינוך ובעיתונות כדי לשנות את חיי היהודים ולקרבם לחברה הסובבת.
הביאור	תרגום התורה לגרמנית באותיות עבריות עם פירוש בעברית, ביוזמת מנדלסון, כדי ללמד את שפת המדינה דרך התורה עצמה.
המאסף	כתב עת בעברית שהוציאו ממשיכי מנדלסון מ־1784, ועסק במדע, בספרות ובביקורת חברתית ברוח ההשכלה.
'תורת האדם ותורת האלוהים'	רעיון של המשכיל נפתלי הירץ וייזל: יש ללמד לצד לימודי הקודש גם השכלה כללית, מוסר ומקצועות.
הפרדת דת ומדינה (במשנת מנדלסון)	העיקרון שלהנהגה הדתית אין סמכות כפייה ועניש, וכל אדם חופשי באמונותיו ובדעותיו.
פרודוקטיביזציה	שאיפת המשכילים להעביר יהודים מעיסוק במסחר זעיר ובתיווך לחקלאות ולמלאכה.

🕰️ תאריכים

1729 הולדת משה מנדלסון בדסאו · **1783** השלמת הביאור והופעת הספר 'ירושלים' · **1784** תחילת הופעת 'המאסף' · **1786** פטירת מנדלסון

⏱️ מהלך השיעור

דקות	שלב	מה עושים

0–5	**פתיחה**	שאלת 'רשימת הספרים': מה ילמד תלמיד ישיבה שרוצה גם להיות רופא?
5–9	**לפני הצפייה**	ניבוי נכון/לא נכון
9–14	**צפייה**	צפייה עם עצירות לפי נושא
14–22	**עיבוד**	בדיקת הניבוי ושאלות בשלוש רמות
22–34	**ניתוח מקור**	עיבוד מתוך 'ירושלים' – עבודה בזוגות ודיון
34–41	**תרגול בגרות**	כתיבת תשובה לשאלת הבגרות
41–45	**סיכום**	מפת 'מחיר וסיכוי' של ההשכלה וכרטיס יציאה

פתיחה: מדף הספרים של חכמי ישראל

מציגים על הלוח 'מדף' בדוי של ספרים: פירוש על התורה, ספר רפואה, ספר אסטרונומיה, מורה נבוכים, ספר הלכה. שואלים: לאיזה מן החכמים שייך המדף? (הרמב"ם היה גם רופא; רס"ג עסק בפילוסופיה). מכאן לשאלה: אם כך – מדוע בקהילות אירופה של המאה ה־18 לימוד החוכמות עורר חשש?

דף הצפייה עם תשובות

דף צפייה: תורה וחוכמה: תנועת ההשכלה באירופה

יחידה 4 · יהודים בעת החדשה · ? האם אפשר לשלב חוכמת העולם עם נאמנות לתורה – ואיזה מחיר שילמו מי שניסו?

מהדורה למורה

הסרטון: גם תלמיד חכם וגם מדען? זה אפשרי? – השכלה ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות

⏱ 2:21 דקות · youtube.com/watch?v=Gq8tJVmc0JE

א לפני הצפייה ובמהלכה

לפני הצפייה

לפני הצפייה סמנו: נכון / לא נכון / לא בטוח.

1. משה מנדלסון התרחק משמירת מצוות.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **לא נכון – הקפיד על שמירת מצוות.**

2. גם לפני ההשכלה היו חכמי תורה שלמדו מדעים.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **נכון – רס"ג, הרמב"ם והגאון מווילנה.**

3. המשכילים עודדו לדבר יידיש.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **לא נכון – עודדו מעבר לשפת המדינה ולעברית.**

4. המשכילים פתחו גם בתי ספר לבנות.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **נכון – חידוש של ממש באותה תקופה.**

👀 במהלך הצפייה – שימו לב:

- אילו חכמי ישראל הוזכרו כמי שעסקו בחוכמות
- מדוע רצו יהודים במערב אירופה ללמוד חוכמות
- מהם רעיונותיו של מנדלסון ומה היה מפעלו הגדול
- מה עשו ממשיכי דרכו
- מה היה מחיר השינוי

⏸️ **אחרי הסבר החשש מלימוד החוכמות**: ציינו שתי סיבות לכך שלימוד החוכמות לא היה נחלת הכלל.

⏸️ **אחרי הצגת הביאור**: מדוע בחר מנדלסון ללמד גרמנית דווקא דרך התורה?

⏸️ **אחרי 'המחיר'**: האם המחיר נבע מההשכלה עצמה או מהדרך שבה יושמה? נמקו.

ב אחרי הצפייה – שאלות ב־3 רמות

בחרו רמה להתחלה – ונסו להגיע גם לרמה הבאה!

תמיכה – הקיפו את התשובה הנכונה

1. מי נחשב לאבי תנועת ההשכלה?

א. הרמב"ם | **ב. משה מנדלסון** | ג. תיאודור הרצל

2. מה היה 'הביאור'?

א. עיתון ביידיש | ב. בית ספר לבנות | **ג. תרגום התורה לגרמנית עם פירוש**

3. לאילו מקצועות עודדו המשכילים לעבור?

א. חקלאות ומלאכה | ב. הלוואה בריבית | ג. רוכלות

רגיל

1. הסבירו שני גורמים לצמיחת ההשכלה.

✔ 1. הנאורות – פריחת הידע הכללי בחברה הנוצרית והתחושה שהיהודים נשארים מאחור. 2. רצון להוכיח שעם ישראל לא איבד את חוכמתו ולהתקרב לחברה הסובבת (גם כהכנה לשוויון זכויות).

2. הציגו שני רעיונות של מנדלסון.

✔ אל המוסר אפשר להגיע בשכל, והמצוות ניתנו לישראל כדי לשמור על האמת ולהפיצה; יש להפריד בין דת למדינה – אין להנהגה הדתית סמכות כפייה וענישה, ויש חופש דעות, לצד חובת שמירת מצוות.

3. ציינו שלוש דרכי פעולה של המשכילים.

✔ הוצאת 'המאסף' בעברית; הקמת בתי ספר עם לימודי חול וגם לבנות; עידוד מעבר מיידיש לשפת המדינה וממסחר לחקלאות ומלאכה.

אתגר

1. השוו בין יחסו של הרמב"ם לחוכמות לבין מטרת המשכילים. מה דומה ומה שונה?

✔ **דומה: הכרה בערך השכל, המדע והפילוסופיה. שונה: אצל הרמב"ם החוכמות שירתו בעיקר את הבנת התורה והאמונה בתוך עולם יהודי שלם; המשכילים רצו גם לשנות את אורח החיים, השפה והפרנסה ולהשתלב בחברה הכללית.**

2. 'ההשכלה פתחה שערים – והציבה שאלה'. כיצד ענו על שאלה זו זרמים מאוחרים יותר ביהדות? (קשרו לשיעור הבא)

✔ **הניאו־אורתודוקסיה ('תורה עם דרך ארץ') שילבה השכלה עם שמירת הלכה מלאה; הרפורמה שינתה את הדת עצמה; האורתודוקסיה השמרנית התנגדה לשינויים. כך ההשכלה הובילה להיווצרות זרמים.**

ג 📜 ניתוח מקור משימה פעילה: מנדלסון: אמונה, שכל וחופש

בספרו 'ירושלים' (1783) הציג מנדלסון את השקפתו על דת, מדינה ומצוות. קראו את העיבוד וענו.

מקור: עיבוד חופשי לרעיונות מתוך ספרו של משה מנדלסון 'ירושלים' (1783)

המדינה רשאית לכפות מעשים, אך לא אמונות. גם לקהילה הדתית אין זכות להעניש אדם על דעותיו או להרחיקו בכוח, שהרי אמונה אמיתית באה מתוך שכנוע ולא מתוך פחד. היהדות אינה דורשת להאמין במה שסותר את השכל; האמיתות על הבורא ועל המוסר פתוחות לכל אדם חושב. מה שניתן לישראל בסיני הם החוקים והמצוות, ואלה מחייבים כל יהודי, גם מי שזוכה לזכויות במדינה. על כן שמרו את מנהגי ארצכם, וגם את דת אבותיכם, ושאו את שניהם כפי יכולתכם.

1. העתיקו משפט המבטא את עקרון חופש הדעות.

✔ **'המדינה רשאית לכפות מעשים, אך לא אמונות' או 'אין זכות להעניש אדם על דעותיו'.**

2. הסבירו: על מה אין לקהילה הדתית סמכות, לפי מנדלסון?

✔ **על כפייה ועניישה בשל אמונות ודעות (כגון חרם).**

3. מה לדעת מנדלסון מחייב כל יהודי גם לאחר שקיבל זכויות?

✔ **החוקים והמצוות שניתנו בסיני.**

4. הסבירו מדוע רעיונות אלה קשורים לנאורות, ובמה הם שונים מהגישה שראתה בהשכלה פתח לנטישת המצוות.

✔ **נאורות: תבונה, חופש מחשבה וסובלנות. מנדלסון שילב אותם עם מחויבות מלאה למצוות – בניגוד למשכילים מאוחרים שהקלו במצוות או עזבו את אורח החיים היהודי.**

שאלה בסגנון בגרות

1. הצג שני רעיונות של משה מנדלסון, והסבר כיצד ביטאו המשכילים את רעיונות ההשכלה בתחום החינוך.

✔ **רעיון ראשון: אל האמיתות על הבורא ועל המוסר אפשר להגיע בשכל, והתורה והמצוות ניתנו לישראל כדי לשמור על האמת; לכן יש לשמור מצוות לצד לימוד החוכמות. רעיון שני: הפרדה בין דת למדינה – לא תהיה להנהגה הדתית סמכות כפייה ועניישה, וכל אדם חופשי בדעותיו. בתחום החינוך הקימו המשכילים בתי ספר שבהם למדו לצד לימודי קודש גם לימודי חול – שפת המדינה, חשבון ומדעים – ואף בתי ספר לבנות, על פי עקרון 'תורת האדם ותורת האלוהים'. הם גם תרגמו את התורה לגרמנית (הביאור) כדי ללמד את שפת המדינה דרך התורה.**

כרטיס יציאה · תורה וחוכמה: תנועת ההשכלה באירופה

1. מה היה מפעלו הגדול של מנדלסון ומה הייתה מטרתו?

✔ **הביאור – תרגום התורה לגרמנית עם פירוש, כדי לקרב את היהודים לשפת המדינה דרך התורה.**

2. ציינו מחיר אחד של ההשכלה.

✔ **נטישת העברית, הקלה במצוות או המרת דת אצל חלק מהמשכילים.**

מחוון לשאלת הבגרות

קריטריון	נק'
רעיון ראשון של מנדלסון והסברו	4
רעיון שני של מנדלסון והסברו	4
הסבר הביטוי בחינוך עם דוגמה	4

סיכום

כל זוג משלים משפט: 'ההשכלה פתחה ___, אבל גבתה ___'. מקריאים שלושה משפטים.

התאמה לעולים

במאה ה־18 היו באירופה רעיונות חדשים. יהודים רצו ללמוד גם מדעים ושפות. משה מנדלסון שמר מצוות ולמד גם פילוסופיה. הוא תרגם את התורה לגרמנית. אנשיו פתחו בתי ספר חדשים, גם לבנות. חלק מהיהודים התרחקו מהמסורת.

השכלה – ללמוד הרבה תחומים: מדע, שפות, פילוסופיה · **משכיל** – אדם שתמך בהשכלה · **תרגום** – להעביר טקסט משפה לשפה · **מצוות** – מה שהתורה מצווה לעשות · **לימודי חול** – מקצועות כמו חשבון ומדעים · **עיתון** – דפים עם חדשות ומאמרים

התאמות לחנ"מ

- כרטיס דמות של מנדלסון עם 3 עובדות מודגשות
- התאמה בין מושג לתמונה: ביאור–ספר, המאסף–עיתון, בית ספר–כיתה
- המקור בשלושה משפטים קצרים עם שאלה אחת

- טבלת 'מה למדו לפני / מה למדו אחרי' להשלמה במדבקות

לוודא:

- שנות הופעת הביאור (1780–1783) ו'המאסף' (1784, יש המציינים 1783) – לוודא מול ספר הלימוד
- המקור הוא עיבוד חופשי לרעיונות 'ירושלים' ולא ציטוט; המשפט 'שאו את שניהם' מבוסס על עצתו המפורסמת לשמור את מנהגי הארץ ואת דת האבות
- הגאון מווילנה ועידוד לימוד מתמטיקה – מבוסס על עדויות תלמידיו (למשל הקדמת ר׳ ברוך משקלוב לתרגום אוקלידס)

21. מפריז לצנעא: השכלה בארצות האסלאם

? כיצד הגיעו רעיונות ההשכלה ליהודי ארצות האסלאם, ומדוע התקבלו בדרכים שונות? · הסרטון: מורה מפריז, רב מצנעא? 📚🌍 – השכלה בארצות האסלאם ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות

מהדורה למורה

הסרטון מספר על שני אחים בצנעא בראשית המאה ה־20 שבחרו דרכים שונות. הוא מסביר שבארצות האסלאם, ברובן ללא שלטון צרפתי, לא קמה תנועת השכלה כמו באירופה, והרעיונות הגיעו מבחוץ – בעיקר דרך בתי הספר של 'כל ישראל חברים' (נוסד בפריז ב־1860; בית הספר הראשון נפתח במרוקו ב־1862), שלימדו בצרפתית לצד לימודי קודש גם חשבון, מדעים, שפות ומלאכה, וגם לבנות. היחס אליהם היה חצוי: קידום מעמד ותעסוקה מול חשש לחילון, ובג׳רבה אף הוכרז חרם. תימן הייתה יוצאת דופן: ההשכלה פגשה מסורת רמב״מית, והרב יחיא קאפח ותלמידיו ('דור דעה') ביקשו לשוב לדרך הרמב״ם, בעוד רוב חכמי תימן בראשות הרב יחיא יצחק הלוי דבקו במסורת הקבלה ובמנהגי הדורות. המחלוקת הייתה חריפה, אך שני הרבנים כיבדו זה את זה – המחלוקת הייתה על הדרך ולא על הנאמנות.

🎯 מטרות

- התלמידים יסבירו מדוע ההשכלה בארצות האסלאם הגיעה 'מבחוץ' ולא צמחה מבפנים
- התלמידים יתארו את פעילות בתי הספר של כי״ח ואת היחס החצוי אליהם
- התלמידים יציגו את המחלוקת בקהילת תימן בדרך מכבדת ומאוזנת
- התלמידים ישוו בין ההשכלה באירופה להשכלה בארצות האסלאם

🔑 מושגים

כל ישראל חברים (כי״ח, אליאנס)	ארגון של יהודי צרפת (1860) שפעל לשיפור מעמדם המשפטי של יהודי ארצות האסלאם ולהשכלתם, בעיקר ברשת בתי ספר בשפה הצרפתית.
השכלה 'מבחוץ'	רעיונות השכלה שהגיעו לקהילות בארצות האסלאם דרך השפעה אירופית וארגונים יהודיים מאירופה, ולא מתנועה פנימית.
חילון	התרחקות מאורח חיים דתי ומשמירת מצוות; חשש מרכזי של רבנים ביחס לבתי הספר המודרניים.
חרם	צעד קהילתי־הלכתי של הרחקה ונידוי; רבני ג׳רבה הכריזו חרם על בית הספר של כי״ח.
דור דעה	חוג בתימן בראשות הרב יחיא קאפח שביקש לשוב לדרך הרמב״ם, לשלב לימודים כלליים ולצמצם את מקומה של הקבלה במנהגים.
מסורת רמב״מית בתימן	זיקה ארוכת שנים של יהודי תימן לפסיקת הרמב״ם ולדרכו השכלתנית, שיצרה 'קרקע מוכנה' לחלק מרעיונות ההשכלה.

🕰️ תאריכים

1860 ייסוד כל ישראל חברים בפריז · **1862** בית הספר הראשון של כי״ח נפתח במרוקו · **1910** הרב יחיא קאפח עומד בראש בית ספר חדש בצנעא · **1914** המחלוקת בצנעא מגיעה לבית משפט של השלטון

⏱️ מהלך השיעור

דקות	שלב	מה עושים
0–5	**פתיחה**	שאלה: 'מורה מפריז ברחוב שלכם – שמחה או דאגה?'

8–5	**לפני הצפייה**	ניבוי נכון/לא נכון
13–8	**צפייה**	צפייה עם עצירות לפי נושא
21–13	**עיבוד**	בדיקת הניבוי ושאלות בשלוש רמות
35–21	**משחק תפקידים**	'שני אחים בצנעא' – הכנה בקבוצות והצגה
41–35	**תרגול בגרות**	שאלת השוואה אירופה/ארצות האסלאם
45–41	**סיכום**	משפט 'מחלוקת לשם שמיים' וכרטיס יציאה

🪝 פתיחה: מורה מפריז ברחוב שלכם

מציגים תרחיש: 'השנה 1880, עיר בצפון אפריקה. נפתח בית ספר חדש: לומדים צרפתית, חשבון וגיאוגרפיה, יש בו גם כיתות לבנות, ושעות לימודי הקודש בו מעטות יותר מבתלמוד תורה'. התלמידים כותבים על פתק: 'הייתי שולח/ת את ילדיי כי... / לא הייתי שולח/ת כי...'. אוספים ומקריאים כמה פתקים.

📰 דף הצפייה עם תשובות

דף צפייה: מפריז לצנעא: השכלה בארצות האסלאם

יחידה 4 · יהודים בעת החדשה · ❓ כיצד הגיעו רעיונות ההשכלה ליהודי ארצות האסלאם, ומדוע התקבלו בדרכים שונות?

מהדורה למורה

הסרטון: מורה מפריז, רב מצנעא? 📚🌍 – השכלה בארצות האסלאם ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות

⏱️ 3:16 דקות · youtube.com/watch?v=wYZfSbcE55I

א לפני הצפייה ובמהלכה

🧠 לפני הצפייה

לפני הצפייה סמנו: נכון / לא נכון / לא בטוח.

1. בארצות האסלאם קמה תנועת השכלה כמו בגרמניה.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **לא נכון – הרעיונות הגיעו מבחוץ.**

2. בבתי הספר של כי"ח למדו בצרפתית.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **נכון – לצד לימודי קודש, מדעים ומלאכה.**

3. כל הקהילות קיבלו בשמחה את בתי הספר של כי"ח.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **לא נכון – היחס היה חצוי; בג'רבה הוכרז חרם.**

4. בתימן הייתה מסורת שקרובה לחלק מרעיונות ההשכלה.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **נכון – המסורת הרמב"מית.**

👀 **במהלך הצפייה – שימו לב:**

- מדוע לא קמה תנועת השכלה בארצות האסלאם
- מה רצו מייסדי כי"ח להשיג
- מה למדו בבתי הספר של כי"ח
- מה היו הטיעונים של כל צד במחלוקת בתימן
- איך הסתיימה המחלוקת

⏸️ **אחרי הצגת בתי הספר של כי"ח**: ציינו יתרון אחד וחשש אחד שעוררו בתי הספר.

⏸️ **אחרי הצגת עמדת 'דור דעה'**: במה התבססו על מסורת קדומה, ובמה היו חדשנים?

⏸️ **אחרי עמדת חכמי תימן ובית המשפט**: מה מלמד הכבוד ההדדי בין הרבנים על אופי המחלוקת?

ב אחרי הצפייה – שאלות ב־3 רמות

בחרו רמה להתחלה – ונסו להגיע גם לרמה הבאה!

תמיכה – הקיפו את התשובה הנכונה

1. מתי נוסדה חברת כל ישראל חברים?

א. 1860 | ב. 1789 | ג. 1948

2. מה עשו רבני ג'רבה כלפי בית הספר של כי"ח?

א. בנו לו בניין חדש | **ב. הכריזו עליו חרם** | ג. שלחו אליו את כל הילדים

3. לדרכו של איזה חכם ביקשו אנשי 'דור דעה' לשוב?

א. מנדלסון | ב. רש"י | **ג. הרמב"ם**

רגיל

1. הסבירו מדוע ההשכלה הגיעה ליהודי ארצות האסלאם 'מבחוץ'.

✔️ **ברוב הארצות לא היה שלטון אירופי, הנאורות לא הופיעה בחברה המוסלמית ולא קמה תנועה פנימית; הרעיונות הגיעו עם ההשפעה האירופית ודרך ארגונים יהודיים מאירופה, בעיקר כי"ח.**

2. ציינו שלוש מטרות של מייסדי כי"ח.

✔️ **לשפר את מעמדם המשפטי של היהודים; לזכות בהערכת הסביבה; לתת השכלה ומקצועות מכובדים לפרנסה.**

3. הציגו את עמדות שני הצדדים במחלוקת בתימן.

✔️ **דור דעה (הרב קאפח): שיבה לדרך הרמב"ם, שילוב חשבון, שפות ומדעים, צמצום מקום הקבלה, הזוהר והקמעות בתפילה ובמנהג. המתנגדים (הרב יחיא יצחק הלוי ורוב חכמי תימן): הקבלה היא חלק קדוש ממסורת האבות, יש להמשיך במנהגי הדורות, והתנגדו גם ללימודי החול.**

אתגר

1. השוו בין ההשכלה בגרמניה לבין ההשכלה בארצות האסלאם בשני קני מידה: מקור הרעיונות ונושאי השינוי.

✔ **מקור: בגרמניה – מבפנים, בהשפעת הנאורות בסביבה; בארצות האסלאם – מבחוץ, עם ההשפעה האירופית. נושאי השינוי: בגרמניה – משכילים מקומיים (מנדלסון ותלמידיו); בארצות האסלאם – ארגונים מאירופה (כי"ח), ובתימן – חכמים מקומיים שנשענו על מסורת הרמב"ם.**

2. 'המחלוקת הייתה על הדרך, לא על הנאמנות'. הסבירו והביאו דוגמה מהסרטון.

✔ **שני הצדדים אהבו תורה ונשארו נאמנים למסורת ישראל; התווכחו על מקום הקבלה ועל לימודי החול. דוגמה: שני הרבנים המשיכו לכבד זה את זה וישבו יחד בבית הדין, ולאחר העלייה לארץ חזר השלום לקהילה.**

ג 🎭 משחק תפקידים משימה פעילה: שני אחים בצנעא, 1912

הכיתה מתחלקת לארבע קבוצות: סעדיה (תומך דור דעה), זכריה (נאמן למנהגי תימן), הורה במרוקו שבוחר אם לשלוח ילד לבית ספר של כי"ח, ורב קהילה בג'רבה. כל קבוצה מכינה 'מונולוג' של דקה.

טקסט מקורי (תרחיש בדוי לצורך הפעילות)

ערב שבת בצנעא. סעדיה חוזר מבית הספר החדש: 'למדנו היום חשבון ואת דברי הרמב"ם על התבונה. רבנו אומר שעלינו לשוב לנוסח התפילה של הרמב"ם'. זכריה מניח את הסידור הישן של סבא: 'את התפילה הזאת אמרו אבותינו מאות שנים, עם הפיוטים ועם דברי הזוהר. איך נוותר עליהם?' האב מביט בשניהם: 'שניכם רוצים בתורה. בואו נלמד יחד, ונראה איך מכבדים גם את מה שאנחנו לא חושבים'.

1. קראו את התרחיש וסמנו את הטיעון המרכזי של הדמות שלכם.

✔ **סעדיה: שיבה לרמב"ם ולימודי חול. זכריה: שמירת מנהגי הדורות והקבלה. הורה במרוקו: פרנסה ומעמד מול חשש לחילון. רב בג'רבה: שמירה על חינוך תורני והקהילה.**

2. כתבו מונולוג קצר: מי אני, מה אני רוצה ומה אני חושש/ת שיקרה.

✔ **המונולוג צריך לכלול לפחות עובדה אחת מהסרטון (כי"ח, הרמב"ם, חרם, קבלה).**

3. הוסיפו משפט אחד שמכבד את הצד השני.

✔ **לדוגמה: 'אני יודע שגם אחי אוהב תורה בכל לבו'.**

4. הציגו, והקהל מזהה: איזו עמדה הוצגה ועל מה היא נשענת?

✔ **המורה מדגיש: עמדה מבוססת + כבוד הדדי = 'מחלוקת לשם שמיים'.**

שאלה בסגנון בגרות

1. הסבר כיצד חדרו רעיונות ההשכלה ליהודי ארצות האסלאם, והצג שתי תגובות שונות של קהילות לרעיונות אלה.

✔ **רעיונות ההשכלה חדרו לארצות האסלאם מבחוץ: לא הייתה שם נאורות בחברה הכללית ולא תנועת השכלה פנימית, והרעיונות הגיעו עם ההשפעה האירופית, בעיקר דרך בתי הספר של 'כל ישראל חברים' שנוסד בפריז ב־1860. בבתי הספר למדו בצרפתית, לצד לימודי קודש, חשבון, מדעים, שפות ומלאכות, ונפתחו גם בתי ספר לבנות. תגובה ראשונה – התנגדות: בג׳רבה שבתוניסיה הכריזו הרבנים חרם על בית הספר מחשש לחילון. תגובה שנייה – קבלה חלקית מתוך המסורת: בתימן, שבה הייתה מסורת רמב״מית, קם חוג 'דור דעה' בראשות הרב יחיא קאפח, שהקים בית ספר עם לימודים כלליים וביקש לשוב לדרך הרמב״ם; מנגד, רוב חכמי תימן התנגדו ודבקו במנהגי הדורות.**

כרטיס יציאה · מפריז לצנעא: השכלה בארצות האסלאם

1. מה למדו בבתי הספר של כי״ח?

✔ **בצרפתית: לימודי קודש לצד חשבון, מדעים, גיאוגרפיה, שפות ומלאכה.**

2. מה ייחד את המפגש של יהודי תימן עם רעיונות ההשכלה?

✔ **הרעיונות פגשו מסורת רמב״מית, ולכן חלק מהחכמים קיבלו אותם מתוך המסורת עצמה.**

מחוון לשאלת הבגרות

קריטריון	נק׳
הסבר דרך החדירה (מבחוץ, כי״ח, תוכן הלימודים)	6
תגובה ראשונה והסברה	5
תגובה שנייה והסברה	5

סיכום

כל תלמיד כותב משפט אחד על 'איך מקבלים את החדש בלי לאבד את מה שיקר לנו' – מהעבר או מחייו.

התאמה לעולים

יהודים מצרפת פתחו בתי ספר בארצות האסלאם. בבתי הספר למדו צרפתית, חשבון ומדעים. היו רבנים שאהבו את זה והיו שפחדו. בתימן היה ויכוח גדול בין חכמים. כל צד אהב תורה. הם כיבדו זה את זה.

בית ספר – מקום שבו ילדים לומדים · **מחלוקת** – ויכוח בין שני צדדים · **מסורת** – מנהגים מהדורות הקודמים · **חרם** – החלטה להתרחק ממשהו או ממישהו · **קהילה** – קבוצת יהודים במקום אחד · **כבוד** – להתייחס יפה גם למי שחושב אחרת

התאמות לחנ״מ

- מפה פשוטה עם 3 נקודות: פריז, מרוקו, צנעא – לחבר בחצים
- כרטיסי עמדה מוכנים לסעדיה ולזכריה (2 משפטים לכל אחד) לקריאה בקול
- שאלות אמריקאיות במקום שאלות פתוחות ברמה רגילה

- בנק מילים: כי״ח, צרפתית, רמב״ם, מסורת, כבוד

לוודא:

- מספר בתי הספר של כי״ח ערב מלחמת העולם הראשונה (כ־180–200) ומספר התלמידים – לוודא
- שנת ייסוד בית הספר בצנעא (1910) ושנת ההגעה לבית המשפט (1914) – לוודא
- הכינויים שנתנו הצדדים זה לזה במחלוקת בתימן לא הוכנסו לשיעור מתוך כבוד; אם מזכירים – להציגם כביטוי היסטורי בלבד
- הטענה שהמחלוקת שככה לאחר העלייה לארץ – כך בסרטון; לוודא ולנסח בזהירות

22. שלושה אחים, שלושה דרכים

? כיצד הגיבו זרמים שונים ביהדות לאתגרי האמנציפציה וההשכלה – ומה בכל זאת נשאר משותף? · הסרטון: שלושה אחים, שלושה בתי כנסת 🕍🕍🕍 – זרמים ביהדות ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות

מהדורה למורה

הסרטון מספר על שלושה אחים בגרמניה ובהונגריה שכל אחד מהם בחר דרך אחרת מול העולם שנפתח בעקבות האמנציפציה וההשכלה. לצד מי שעזבו את היהדות, מוצגות שלוש תגובות: הרפורמה (בית הכנסת 'היכל' בהמבורג, 1818) שערכה שינויים בתפילה ובבית הכנסת והשמיטה תפילות על שיבת ציון, מתוך רצון להשתלב; האורתודוקסיה בהנהגת החתם סופר מפרשבורג, שהתנגד לכל שינוי ('חדש אסור מן התורה') וחשש שההשכלה והאמנציפציה יובילו להתבוללות ולהתרחקות מן הכמיהה לארץ ישראל; והניאו־אורתודוקסיה של הרב שמשון רפאל הירש בפרנקפורט ('תורה עם דרך ארץ'), ששמרה על ההלכה במלואה ושילבה לימודי חול. הסרטון מסיים סביב שולחן השבת: הדרכים נפרדו, אך המשפחה נשארה אחת.

🎯 מטרות

- התלמידים יסבירו את הרקע להיווצרות הזרמים ביהדות במאה ה־19
- התלמידים יציגו את עמדות הרפורמה, האורתודוקסיה, הניאו־אורתודוקסיה והזרם ההיסטורי־פוזיטיבי ביחס להלכה, לשינויים ולשיבת ציון
- התלמידים ישוו בין הזרמים בעזרת קני מידה
- התלמידים יכירו בערך השיח המכבד בין יהודים החלוקים בדרכם

🔑 מושגים

רפורמה	זרם שקם בגרמניה בראשית המאה ה־19 וערך שינויים בדת ובתפילה (שפת המדינה, עוגב, השמטת תפילות לשיבת ציון) כדי להתאימה לחיים המודרניים ולהשתלבות.
אורתודוקסיה	זרם שהתגבש כתגובה לרפורמה ולהשכלה, דבק בהלכה ובמנהגי ישראל והתנגד לשינויים; החתם סופר מראשיו.
'חדש אסור מן התורה'	ביטוי מן המשנה שהחתם סופר נתן לו משמעות חדשה: אין לשנות דבר ממנהגי ישראל.
ניאו־אורתודוקסיה	זרם שהנהיג הרב שמשון רפאל הירש: שמירת הלכה מלאה לצד השתלבות בחברה ולימודי חול – 'תורה עם דרך ארץ'.
תורה עם דרך ארץ	עקרון הרב הירש (על פי משנה באבות): שילוב קיום התורה והמצוות עם השכלה כללית, עבודה ותרבות שאינן סותרות את התורה.
הזרם ההיסטורי־פוזיטיבי	זרם שהנהיג הרב זכריה פרנקל (בית המדרש לרבנים בברסלאו): שמירה על ההלכה לצד מחקר היסטורי שלה והכרה בהתפתחותה; ממנו צמחה בהמשך התנועה הקונסרבטיבית.
בדלנות (פרישה)	הקמת קהילות אורתודוקסיות נפרדות מן הקהילה הכללית, כדי לא להיות כפופים להנהגה שאינה שומרת הלכה.

🕰️ תאריכים

1818 חנוכת בית הכנסת הרפורמי 'היכל' בהמבורג · **1836** הרב הירש מפרסם את 'אגרות צפון' · **1851** הרב הירש מתמנה לרב הקהילה בפרנקפורט · **1854** פתיחת בית המדרש לרבנים בברסלאו (הזרם ההיסטורי־פוזיטיבי)

⏱️ מהלך השיעור

דקות	שלב	מה עושים
0–5	**פתיחה**	שאלת 'מה לקחת ומה לשמור' עם חפצי מזוודה
5–8	**לפני הצפייה**	ניבוי נכון/לא נכון
8–13	**צפייה**	צפייה עם טבלה: עיר – מנהיג – עמדה
13–20	**עיבוד**	בדיקת הניבוי ושאלות בשלוש רמות; השלמת הזרם ההיסטורי־פוזיטיבי בהסבר המורה
20–33	**כרטיסיות**	שיוך היגדים לזרמים ובניית טבלת השוואה
33–40	**תרגול בגרות**	שאלת השוואה בין שני זרמים
40–45	**סיכום**	'שולחן השבת' – מה משותף לכולם, וכרטיס יציאה

🪝 פתיחה: מזוודה לעולם חדש

מציגים 'מזוודה' על הלוח ובה כרטיסים: שבת, כשרות, תפילה בעברית, לימודי מדעים, בגדים כמו כולם, שפת המדינה, שם עברי, כמיהה לציון. השאלה: יהודי בגרמניה של 1820 עובר לעיר הגדולה. מה חייב להישאר במזוודה? מה אפשר להוסיף? כל תלמיד מסמן שלושה פריטים שאסור לוותר עליהם.

📃 דף הצפייה עם תשובות

דף צפייה: שלושה אחים, שלוש דרכים

יחידה 4 · יהודים בעת החדשה · ❓ כיצד הגיבו זרמים שונים ביהדות לאתגרי האמנציפציה וההשכלה – ומה בכל זאת נשאר משותף?

מהדורה למורה

הסרטון: שלושה אחים, שלושה בתי כנסת 🏙️🏙️🏙️ – זרמים ביהדות ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות

⏱️ 3:26 דקות · youtube.com/watch?v=t8UIyIa4c2c

א לפני הצפייה ובמהלכה

🧠 לפני הצפייה

לפני הצפייה סמנו: נכון / לא נכון / לא בטוח.

1. כל היהודים שנחשפו להשכלה עזבו את היהדות.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔️ **לא נכון – רובם חיפשו דרך להמשיך ולהיות יהודים.**

2. הרפורמה השמיטה מן התפילה בקשות על שיבת ציון.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔️ **נכון – ראו עצמם 'גרמנים בני דת משה'.**

3. החתם סופר תמך בשינויים בבית הכנסת.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה — ✔ **לא נכון – התנגד בתוקף: 'חדש אסור מן התורה'.**

4. הרב הירש שילב בבית הספר שלו לימודי קודש וחול.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה — ✔ **נכון – לבנים ולבנות: 'תורה עם דרך ארץ'.**

👀 **במהלך הצפייה – שימו לב:**

- מה הייתה התגובה הקיצונית ביותר לעולם החדש
- אילו שינויים ערכה הרפורמה ומדוע
- מה היה החשש של החתם סופר
- במה דומה הרב הירש לחתם סופר ובמה שונה ממנו
- מה ראה האב סביב שולחן השבת

⏸️ **אחרי הצגת ההיכל בהמבורג**: מה הקשר בין השינויים ברפורמה לבין הרצון בשוויון זכויות?

⏸️ **אחרי צוואת החתם סופר**: מדוע לדעתו גם שינוי בלבוש ובשם מסוכן?

⏸️ **אחרי 'חבלי לידה' של הרב הירש**: איך הרב הירש ראה את האמנציפציה – סכנה או הזדמנות?

ב אחרי הצפייה – שאלות ב־3 רמות

בחרו רמה להתחלה – ונסו להגיע גם לרמה הבאה!

תמיכה – הקיפו את התשובה הנכונה

1. היכן נחנך בית הכנסת הרפורמי 'היכל'?

א. בהמבורג | ב. בפרשבורג | ג. בפרנקפורט

2. מה הייתה עמדת החתם סופר כלפי שינויים במנהגי ישראל?

א. שינויים קטנים מותרים | ב. יש לשנות הכול

ג. אין לשנות דבר – 'חדש אסור מן התורה'

3. איך נקראה שיטתו של הרב הירש?

א. חכמת ישראל | **ב. תורה עם דרך ארץ** | ג. תורה ועבודה

רגיל

1. ציינו שני שינויים שערכה הרפורמה והסבירו את מטרתם.

✔ **עוגב בבית הכנסת, תפילות בגרמנית, שינוי מבנה בית הכנסת, השמטת תפילות לשיבת ציון ולגאולה. מטרה: להשתלב בחברה, להיראות כ'גרמנים בני דת משה' ולהוכיח שהם ראויים לשוויון.**

2. הסבירו מדוע התנגד החתם סופר לאמנציפציה ולהשכלה.

✔ **חשש שיגבירו חילון והתבוללות, יפגעו בשמירת המצוות וירחיקו את היהודים מהרצון לשוב לארץ ישראל שאותה אהב.**

3. במה הסכים הרב הירש עם החתם סופר ובמה חלק עליו?

✔ **הסכים: נאבק ברפורמה ושמר על ההלכה במלואה. חלק: ראה באמנציפציה ובעולם המודרני גם טוב שאינו סותר את התורה, ושילב לימודי חול והשתלבות בחברה.**

אתגר

1. השוו בין ארבעת הזרמים בקנה מידה אחד: היחס לשינוי בהלכה.

✔ רפורמה: מתירה שינויים מהותיים בדת ובתפילה. היסטורית־פוזיטיבית: ההלכה מחייבת אך מתפתחת היסטורית, שינויים מתונים. ניאו־אורתודוקסיה: ההלכה אינה משתנה, אך מותר להשתלב בעולם בתחומים שאינם סותרים אותה. אורתודוקסיה (החתם סופר): אין לשנות דבר, גם לא מנהגים, לבוש ושפה.

2. מה מלמדת סצנת שולחן השבת בסוף הסרטון על היחסים בין הזרמים? האם יש בה מסר גם לימינו?

✔ שגם כשהדרכים נפרדות והמחלוקת כואבת, יש בסיס משותף של משפחה ועם; אפשר לחלוק בעוצמה ועדיין לשמור על קשר וכבוד. מסר לימינו: שיח מכבד בתוך העם, בלי לטשטש את ההבדלים.

ג כרטיסים משימה פעילה: של מי הכרטיס? מיון היגדים לזרמים

כל קבוצה מקבלת 16 כרטיסי היגד ולוח עם ארבע עמודות: רפורמה · אורתודוקסיה · ניאו־אורתודוקסיה · היסטורית־פוזיטיבית. הכרטיסים כוללים: 'עוגב בבית הכנסת' · 'הזהרו משינוי שם, לשון ומלבוש' · 'בית ספר לקודש ולחול, לבנים ולבנות' · 'גרמנים בני דת משה' · 'ההלכה מחייבת – ויש לחקור את התפתחותה' · 'חדש אסור מן התורה' · 'אגרות צפון' · 'בית המדרש בברסלאו' · 'קהילות נפרדות' · 'השמטת תפילות לשיבת ציון' · 'האמנציפציה – חבלי לידה שמביאים ברכה' · 'תפילות בגרמנית' · 'פרשבורג' · 'פרנקפורט' · 'המבורג' · 'שבת, כשרות ותפילה בלשון הקודש'.

מקור: עיבוד חופשי מצוואת החתם סופר

בניי ובנותיי, אל תשנו את שמכם, את לשונכם ואת לבושכם. אל תפנו אל דרכי המחדשים שהתרחקו מן התורה, ואל תקראו בספריהם. חדש אסור מן התורה בכל מקום. החזיקו במנהגי אבותיכם, שהם תורה, ואהבו את ארץ ישראל וייחלו לגאולה.

1. מיינו את הכרטיסים לארבע העמודות.

✔ רפורמה: עוגב, גרמנים בני דת משה, השמטת תפילות לציון, תפילות בגרמנית, המבורג. אורתודוקסיה: הזהרו משינוי, חדש אסור, קהילות נפרדות (בעיקר תלמידי החתם סופר בהונגריה; גם הירש הקים קהילה נפרדת), פרשבורג. ניאו־אורתודוקסיה: בית ספר לקודש ולחול, אגרות צפון, חבלי לידה, פרנקפורט. היסטורית־פוזיטיבית: ההלכה מחייבת ונחקרת, ברסלאו.

2. מצאו כרטיס אחד שמתאים ליותר מזרם אחד והסבירו.

✔ 'שבת, כשרות ותפילה בלשון הקודש' – משותף לאורתודוקסיה ולניאו־אורתודוקסיה (וגם לזרם ההיסטורי במידה רבה); 'קהילות נפרדות' – גם תלמידי החתם סופר וגם הרב הירש.

3. קראו את עיבוד הצוואה: אילו כרטיסים תואמים אותה?

✔ הזהרו משינוי שם, לשון ומלבוש; חדש אסור מן התורה; אהבת ארץ ישראל.

4. השלימו טבלה בשלושה קני מידה: יחס להלכה, יחס ללימודי חול, יחס לשיבת ציון.

✔ הלכה: רפורמה – משנה; אורתודוקסיה – לא משנה; ניאו־אורתודוקסיה – לא משנה; היסטורית – מתפתחת בזהירות. לימודי חול: רפורמה – כן; אורתודוקסיה – לא; ניאו־אורתודוקסיה – כן; היסטורית – כן (מחקר). שיבת ציון: רפורמה – הושמטה; אורתודוקסיה – כמיהה עמוקה; ניאו־אורתודוקסיה – גאולה בידי שמיים; היסטורית – נשמרה בתפילה.

שאלה בסגנון בגרות

1. הצג את עמדת הרפורמה ואת עמדת הניאו־אורתודוקסיה ביחס לאתגרי האמנציפציה וההשכלה, והסבר הבדל אחד ביניהן.

✔ **הרפורמה, שקמה בגרמניה (ההיכל בהמבורג, 1818), ביקשה להתאים את היהדות לחיים המודרניים ולהשתלבות: הכניסה עוגב לבית הכנסת, התפללה בחלקה בגרמנית, שינתה את מבנה בית הכנסת והשמיטה תפילות על שיבת ציון והגאולה, וראתה ביהודים 'גרמנים בני דת משה'. הניאו־אורתודוקסיה של הרב שמשון רפאל הירש בפרנקפורט שמרה על ההלכה במלואה ונאבקה ברפורמה, אך תמכה באמנציפציה וראתה בעולם המודרני הזדמנות; שיטתה 'תורה עם דרך ארץ', ובבית הספר למדו קודש וחול, בנים ובנות. ההבדל: הרפורמה שינתה את הדת עצמה כדי להשתלב, ואילו הניאו־אורתודוקסיה השתלבה בחברה בלי לשנות דבר מן ההלכה.**

כרטיס יציאה · שלושה אחים, שלוש דרכים

1. מי היה מנהיג הניאו־אורתודוקסיה ומה הייתה סיסמתו?

✔ **הרב שמשון רפאל הירש – 'תורה עם דרך ארץ'.**

2. מה היה אחד החששות של החתם סופר מן האמנציפציה?

✔ **חילון והתבוללות, או התרחקות מן הכמיהה לארץ ישראל.**

מחוון לשאלת הבגרות

קריטריון	נק׳
הצגת עמדת הרפורמה עם שתי דוגמאות	5
הצגת עמדת הניאו־אורתודוקסיה עם שתי דוגמאות	5
הסבר הבדל מפורש בקנה מידה ברור	6

סיכום

'שולחן השבת': כל קבוצה כותבת על פתק דבר אחד שמשותף לכל הזרמים, ומניחה אותו במרכז הלוח.

התאמה לעולים

במאה ה־19 יהודים בגרמניה קיבלו זכויות. הם שאלו: איך להיות יהודים בעולם חדש? הרפורמים שינו את התפילה. החתם סופר אמר: לא משנים כלום. הרב הירש אמר: שומרים תורה ולומדים גם מדעים. כך נוצרו זרמים שונים ביהדות.

זרם – קבוצה עם דרך מחשבה משותפת · **הלכה** – החוקים של התורה · **שינוי** – לעשות משהו אחרת ממה שהיה · **בית כנסת** – מקום תפילה של יהודים · **מנהג** – דבר שעושים מדורי דורות · **לימודי קודש** – לימוד תורה, משנה וגמרא

התאמות לחנ״מ

- ארבעה כרטיסי זרם בצבעים שונים עם סמל (עוגב, ספר תורה, ספר+מחברת, זכוכית מגדלת) ו־8 היגדים קצרים בלבד למיון

- טבלת השוואה חלקית שבה חצי מהתאים כבר מלאים
- שלושה אחים – כרטיס דמות לכל אחד (עיר, רב, משפט אחד)
- שאלות הבנה אמריקאיות בלבד

לוודא:

- הזרם ההיסטורי־פוזיטיבי אינו מופיע בסרטון – הוסף כאן להשלמת החומר לבגרות; לוודא את מקומו בתוכנית הלימודים
- הצוואה היא עיבוד חופשי וקצר, לא ציטוט מלא
- יחס הניאו־אורתודוקסיה ושל הזרם ההיסטורי לשיבת ציון בטבלה הוא הכללה – לוודא מול ספר הלימוד
- שנות חיי החתם סופר (1762–1839) והרב הירש (1808–1888) – לוודא